
HISTORIOGRÁFIA

Napóleon kontinentális rendszerének historiográfiája, különös tekintettel a francia birodalom északi régióira és a Rajna partvidékére

A forradalmi háborúk és a Napóleon névvel fémjelzett korszak egyik és talán legfontosabb mozgatórugója a brit-francia konfliktus volt. Saját kutatásaim során a két hatalom között kiélesedő gazdasági szembenállásra igyekszem helyezni a hangsúlyt. Ebből a szempontból a Nagy-Britannia és a francia birodalom között zajló háború csúcspontja az I. Napóleon által 1806 novemberében életbe léptetett berlini dekrétum volt. A Nagy-Britanniát Európától elválasztó zárlat rendelkezéseinek kihirdetésével és az egyes európai államok csatlakozásával létrejött a francia császár kontinentális rendszere is. Habár a berlini dekrétum által csúcsra járatott gazdasági háború és az ennek folyamán kialakult napóleoni kontinentális rendszer kutatása meglehetősen alulreprezentált a korszak más szegmenseihez képest, ennek ellenére is számos mű látott napvilágot a témával kapcsolatban. Jómagam is, saját vizsgálódásaim során a téma kutatásában eddig marginális szerepet betöltő gazdasági háborúval, annak eszközeire és hatásaival foglalkozom. Forrásaimat igyekszem elsősorban lokális halmazokba rendezni, melyek a kontinentális rendszerrel együtt járó gazdasági háborúra legérzékenyebb régiók alapján válnak szét. Ennek a módszernek köszönhetően öt nagyobb forráscsoporttal rendelkezem: A birodalom északi régiói és a Rajna partvidéke; Málta és Itália (ide tartozik Szardínia és Szicília is); az Ibériai-félsziget és Gibraltár; Franciaország partvidéke; nem utolsó sorban pedig egy egyéb kategória, melybe az előbbieken felsoroltak egyikéhez sem kapcsolható forrásokat helyezem (ide tartoznak például a tilsit-i béke utáni orosz határokkal foglalkozó források). Mivel eddigi munkám során az Európa északi partvidékéhez és a Rajna mentéhez kapcsolódó forrásokat sikerült teljes mértékben feldolgoznom, így a kontinentális zárlat ehhez a régióhoz kapcsolódó historiográfiáját fogom részletesebben bemutatni jelen dolgozatomban.

A XX. században, mintegy ötvenévnyi eltéréssel két cikk is összegezni próbálta a kontinentális zárlattal kapcsolatos, szinte megszámlálhatatlan mennyiségű kutatást. 1913-ban *Marcel Dunan* publikálta figyelemre méltó cikkét *Le Système continental*¹ címmel a *Revue des Études napoléoniennes* hasábjain, majd 1966-ban *Roger Dufraisse* készített új mérleget a témával kapcsolatos kutatások eredményeiről *Régime douanier, blocus, système continental*² címmel a *Revue d'Histoire économique et sociale* című lap oldalain. Dufraisse már a fent említett cikkében is utalt a kutatások rendkívüli mennyiségére, melyek az azóta eltelt újabb ötven évben tovább gyarapodtak. A kontinentális zárlattal kapcsolatban több összefoglaló jellegű mű látott napvilágot. Az első 1850-ben született *Wilhelm Kiesselbach* tollából *Die Kontinentalssperre*³ címmel, mely mára a történészek számára természetesen meglehetősen elévült szakirodalomnak számít, de mondhatni jövőbe látó, hiszen a XX. századi kutatások számos irányvonalára tapintott rá.

A kontinentális zárlattal foglalkozó kutatások nyomán született munkák egészen az 1950-es évekig alapvetően két irányba mutattak. Ilyen formán Napóleon kontinentális rendelkezései vagy az anyaország számára teljesen negatív hatást kiváltó defenzív politikai lépésként lettek értelmezve, vagy ennek teljes ellentétéként, mint a Nagy-Britannia gazdasági fölényére komoly veszélyt jelentő offenzív, gazdasági háborús lépésekként. Az előbbi az úgynevezett pesszimista, az utóbbi pedig az optimista álláspont. Jelen historiográfiai összegzésben azonban csak a napóleoni birodalom északi régiójával foglalkozó jelentősebb kutatásokat fogom ismertetni, melyek érdekes módon az esetek túlnyomó többségében az optimista álláspontot igyekeznek alátámasztani. Ez is bizonyítja, hogy a kontinentális zárlatról kialakult, alapvetően negatív képet nem érdemes azonnal, feltételek nélkül elfogadnunk.

Már a kortársak is többször fordultak a téma felé elemző jelleggel. Egy névtelen amerikai utazó, akit később könnyedén sikerült azonosítani a publicista *Robert Walsh*-sal, 1807-ben körbejárta a francia birodalmat és 1810-ben, Londonban kiadta részletes, tudományos elemzését *A Letter on the Genius and Dispositions of the French Government, including a View of the Taxation of the French Empire*⁴ címmel. Az Angliában tett hasonló uta-

1 Dunan, Marcel: *Le Système continental: Bulletin d'histoire économique*. In: *Revue des Études napoléoniennes*, 1913/III. 115–146.

2 Dufraisse, Roger: *Régime douanier, blocus, système continental*. In: *Revue d'Histoire économique et sociale*, Párizs, 1966. 518–543.

3 Kiesselbach, Wilhelm: *Die Kontinentalssperre* in Ihrer ökonomisch-politischen Bedeutung. Stuttgart, 1850.

4 Walsh, Robert: *A Letter on the Genius and Dispositions of the French Government, including a View of the Taxation of the French Empire*. London, 1810.

zások után mindent nagyon különbözőnek látott és ítelt meg. Elemzésében írt a helyi és nemzetközi kereskedelmi tevékenység folyamatos leállásáról, a nagyvárosok elnéptelenedéséről és pusztulásáról, a rozoga kereskedelmi épületekről, az üres kikötőkről és a mindent átható szegénységről.

„... a kontinentális városok lakossága nyomorban él, és nemhogy a fejlődés apró szikráját láttam volna, épp ellenkezőleg, az épületek romokban heverték...”⁵

A szerző mindezt a francia birodalmi kormányzat hibás és makacs ipar- és kereskedelempolitikájának tulajdonította. Az általa és a hozzá hasonló kortársak által képviselt álláspontokat mai napig gyakran idézik olyan munkákban, melyek a kontinentális zárlat negatív hatásaival foglalkoznak vagy azokat helyezik előtérbe. Walsh azonban jóindulattal is csak egy szelektív tanúja volt a francia gazdaság 1807-es állapotának. Beszámolójában sajnálatos módon meghökkentően kevés specifikus adatot közölt az általa bejárt provinciákról, arról nem is beszélve, hogy meglepően kevésszer tett utalást nagyvárosokra, név szerint pedig szinte nem is említette azokat. Vitatható ugyan, de elég gyanús, hogy mindezzel az volt a célja, hogy Napóleont és politikai, kereskedelmi elképzeléseit a lehető legrosszabb színben tüntesse fel. További gyanakodásra ad okot az is, hogy információit és benyomásait legtöbbször „Párizs legfelsőbb, leginformáltabb köreihez”⁶ köti. A Walshnál jóval körültekintőbb *Philipp Andreas Nemnich* 8 kötetben adatta ki feljegyzéseit a birodalom északi és keleti régióiban tett utazásairól 1809 és 1811 között.⁷ Műve arról tanúskodik, hogy habár a tengerparti térségben valóban tapasztalhatók voltak a depresszív körülmények, ezzel szemben a kontinentális nagyvárosok gazdasági állapota teljesen különbözött. A hamburgi származású utazó úgy gondolta, eltekintve az egyes iparágakban történt kisebb visszaesésektől, melyeket az 1808-ban kitört spanyol háború következményeként írt le, hogy az 1807-től 1811-ig tartó periódus a gazdaság növekedését eredményezte számos kontinentális térségben. Az ipar és kereskedelem Párizs és Lyon térségében, valamint a Rajnai Szövetség és Belgium területén is gyorsan fejlődhetett a teljesen védett hazai piacnak és a francia befolyásnak köszönhetően. Inkább ezt az álláspontot támasztják alá későbbi kutatások is. Például hiteles számlákra hivatkozva *Maurice Lévy-Leboyer Les Banques européennes*⁸ című művében kimutatta, hogy a

5 Uo. 189.

6 Uo. 229.

7 Nemnich, Philipp Andreas: *Tagebuch einer der Kultur und Industrie gewidmeten Reise*. Tübingen, 1809–11.

8 Lévy-Leboyer, Maurice: *Les Banques européennes et l'industrialisation internationale dans la première moitié du XIXe siècle*. Párizs, 1964.

francia pamutexport tízszeresére növekedett 1807 és 1811 között köszönhetően a jelentősen megnövekedett kontinentális piacnak. Emellett hozzáfűzi, hogy a francia selyem-, gyapjú-, egyéb textil-, félkész kohászati- és luxus-termékek forgalma is hasonlóan jó aránnyal növekedett.

A kontinentális zárlat megítélésében Napóleon 1815-ben bekövetkező bukását követően sem változott nagyot a helyzet. Ezen időszak ismertebb szerzői egyetértenek abban, hogy a birodalom északi része, a Rajna-mente és az elzászi régió is jelentős kereskedelmi és ipari növekedésen ment keresztül, a mezőgazdasági mutatók pedig az átlagosnál magasabbak voltak. Közülük néhányan ezt a növekedést a zárlat, vagy szélesebb értelemben véve a kontinentális rendszer hatásaként értelmezték. Valóban, főleg a berlini dekrétum kihirdetését követő első években mutatkozó pozitív hatások miatt a növekedést hozó időszakot elválaszthatatlanul a napóleoni uralom előnyeivel kapcsolják. Alig egy évtizeddel Napóleon végső veresége után jelent meg egy ilyen klasszikus, optimista ismertetés *Jean-Frédéric Aufschlager* vizsgálódásainak eredményeként. A *L'Alsace: Nouvelle description historique et topographique des deux départements de Rhin*⁹ címet viselő mű olyan személyes visszaemlékezéseken alapszik, melyek egyértelműen nem tették szimpatikussá a szerzőt a visszaállított Bourbon-hatóságok szemében. Bonaparte Napóleon korábbi támogatói közül akadtak olyanok, akik nagyvonalúbban és merészebben nem is nyilatkozhattak volna a Bourbon-restauráció ideje alatt.

„Helyreállt a rend, állandósult a köznyugalom; a törvényeket követte mindenki; ennél fogva a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem soha nem látott virágzásnak indult... A pénz örökös mozgásban volt és annak ellenére, hogy nagyobb adókat fizettünk, a lakosság egyre jobb körülmények között élt...”¹⁰

A napóleoni uralom alatt álló Strasbourg gazdasági viszonyait kommentálva, 1836-ban *Jules Sengenwald Aperçu historique et critique sur le commerce de Strasbourg, depuis la Révolution jusqu'à nos jours*¹¹ című művében aranykornak nevezi az 1806-tól 1815-ig terjedő időszakot és kiemeli, hogy a város történetében az 1808-as és 1809-es esztendő a valaha volt legnagyobb gazdasági bőséget és jólétet hozták.

A XIX–XX. század fordulójának neves kutatói, a történettudomány előrehaladásával, már nem tulajdonítottak komoly jelentőséget a korábban felsorolt munkáknak, naivnak és nagybolónak tartották őket. Ugyanakkor

9 Aufschlager, Jean-Frédéric: *L'Alsace: Nouvelle description historique et topographique des deux départements de Rhin*. Strasbourg, 1826.

10 Uo. 385

11 Sengenwald, Jules: *Aperçu historique et critique sur le commerce de Strasbourg, depuis la Révolution jusqu'à nos jours*. In: *Revue d'Alsace*, 1836/I. 197–209.

ezek a történészek is egyetértettek abban, hogy a zárlat első három-négy évében valóban általános virágzásnak indult a birodalom északi régiója. *Paul Darmstädter* 1904-ben megjelent könyvében a *Die Krisis von 1810/11*¹² című fejezetben kimutatta, hogy Strasbourg, az északi kereskedelem egyik központjaként fő haszonélvezője volt a zárlat rendelkezéseivel megváltoztatott kontinentális kereskedelmi útvonalaknak. Állítása szerint Strasbourg és a hozzá hasonló városok óriási gazdasági növekedést produkáltak a zárlat első éveiben. Habár egyetértett velük, de árnyalja ezeket a megállapításokat *Rodolphe Reuss*, aki az említett éveket egyfajta optimális periódusként, a lázas forradalmi időket követő, nyugodt és biztos anyagi jólétként értelmezte. A forradalom okozta sokkhatásból kilábalva Strasbourg kereskedelme újra virágozni kezdett, az elzászi mezőgazdaság feltűnő fejlődésen ment keresztül az ipari nyersanyagok iránt megnőtt keresletnek köszönhetően.¹³ *Félix Ponteil* *Essai sur l'histoire de l'Alsace*¹⁴ című művében kifejti, hogy a Konzulátus, majd a császári hatalom Elzásznak és ezzel együtt az északi régióknak egyfajta gazdasági életerőt biztosított. A szerző utal az általános jólétre, valamint Strasbourg-ra, amely egy Rajna menti, regionális központból a kontinens vásárközpontjává nőtte ki magát.

„A hitellehetőségek határtalanok voltak, a pénz szabadon áramolhatott. A jólét egyre csak terjedt.”¹⁵

A katonai vásárok, a szabályozottan és rendszerben működő vízi és szárazföldi kereskedelem és természetesen a szüntelen jelenlévő csempészet mind hozzájárultak a régió általános jólétéhez.

Paul Leulliot, a XIX. század egyik legtermékenyebb, Európa északi régióival foglalkozó történésze osztja a korábbiakhoz hasonló optimista fel fogást. Először egy 1928-as tanulmányában,¹⁶ később pedig 1959 folyamán, több kötetben megjelenő művében¹⁷ a birodalmi Kereskedelmi Kamara jelentéseire támaszkodva elfogadta azt az állítást, miszerint Strasbourgon a napóleoni birodalom exportjának legalább a harmada ment keresztül. Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy a városon keresztül bonyolították le a bi-

12 Darmstädter, Paul: *Die Verwaltung des Unter-Elsass unter Napoleon I. (1799–1814)*. 1904. 631–672.

13 Reuss, Rodolphe: *Histoire de Strasbourg depuis ses origines jusque' nos jours*. Párizs, 1922.

14 Ponteil, Félix: *Essai sur l'histoire de l'Alsace*. Strasbourg, 1937.

15 Uő. uo. 79.

16 Leulliot, Paul: *L'Alsace en 1815*. In: *Revue d'Alsace*, 1928/LXXV. 65–553.

17 Uő.: *L'Alsace au début du XIXe siècle. Essais d'histoire politique, économique et religieuse (1815–1830)*. S.E.V.P.E.N, Párizs, 1959.

rodalmi import egyharmadát is, mely jelentős előnyökhöz juttatta a helyi kereskedelmi közvetítőket és szállítókat. Számos történéssel vitatkozva Leulliot 1812-t jelölte meg a negatív fordulat évének, azonban azt az állítást egyelőre nem lehet cáfolni, miszerint a zárlat éve alatt könnyebben és gyorsabban lehetett meggazdagodni, mint a restauráció idején, főleg ha azokat a helyi kereskedőket vizsgáljuk, akiknek sikerült rátapintaniuk a csempészet és fekete kereskedelem szerteágazó hálóira is. Helytálló azon állítása is, miszerint a Rajna partvidéke a kontinens kereskedelmi központjává vált a kontinentális zárlat éve alatt.

A vizsgált periódus egyik legrészletesebb elemzését *Fernand L'Huillier* jegyzi. Korábbi kutatásait összesítve, 1951-es művében¹⁸ arra a következtetésre jutott, hogy Strasbourg kereskedelemben betöltött szerepe a zárlat ideje alatt óriási mértékben megnőtt, kiemelkedően pedig 1808-09 folyamán. A város Európa kereskedelmének motorjává vált, a szerző pedig „gyönyörű reneszánszként”¹⁹ jellemzi Strasbourg új erőre kapó kereskedelmi életét.

A legfrissebb és talán az eddigi legrészletesebb összefoglaló mű a napóleoni birodalom északi régióival kapcsolatban 1981-ben látott napvilágot *Geoffrey Ellis* munkájának köszönhetően. A *Napoleon's continental blockade*²⁰ címet viselő mű átfogó képet nyújt a francia birodalom teljes északi régiójáról. Ellis legfontosabb tézise, kapcsolódva az őt megelőző kutatókhoz, hogy ha a kontinentális rendszer ezen szegletét vizsgáljuk és regionálisan, sőt mikro szinten közelítünk Napóleon birodalmához, összességében azt mondhatjuk, hogy a zárlat mérlege, ha a legpesszimistább számításokat vesszük is figyelembe, minimum nullás. Azt azonban Ellis sem vitatja, hogy az értékek régióként, városokként rendkívül eltérőek lehetnek, és felhívja a figyelmet a valóban egyre romló helyzetben lévő kikötővárosok és a folyamatos növekedést mutató kontinentális városok között húzódó, egyre szélesebb szakadéokra is. Tény azonban, hogy a kontinentális rendelkezések nem váltották be a gazdasági háború kapcsán hozzájuk fűzött reményeket, így Napóleon sem tudta elérni fő célját, mely tulajdonképpen Nagy-Britannia végső térdre kényszerítése lett volna.

A 2000-es években egyelőre nem jelent meg a korábbiakhoz hasonló, nagyhatású összefoglaló mű. 2004 óta, mely Napóleon császárrá koronázásának 200. évfordulója, azonban számos izgalmas, interdiszciplináris konfe-

18 L'Huillier, Fernand: *Étude sur le Blocus continental. La mise en vigueur des décrets de Trianon et de Fontainebleau dans le grand-duché de Bade*. Párizs, 1951.

19 Uo. 63.

20 Ellis, Geoffrey: *Napoleon's Continental Blockade: The Case of Alsace*. Clarendon, Oxford, 1981.

renca foglalkozott lokális és európai szinten a Napóleon nevével fémjelzett periódus újragondolásával, mint az intenzív politikai, katonai, gazdasági és szociális átalakulások időszakával. A fentebb is boncolgatott téma szempontjából legfontosabb nemzetközi konferencia *The Napoleonic Continental System* címmel, 2011 májusában zajlott Amsterdamban. E konferencia célja az volt, hogy a napóleoni háborúk más aspektusaihoz képest relatíve elhanyagolt kontinentális rendszert helyezték a középpontba. A nemzetközileg elismert történészek és kutatók anyagaiból tanulmánykötet is készült. A publikációk megkísérlik a kontinentális rendszer egyfajta, új historiográfiai interpretációját, kiemelik a zárlat egyediségét, mint gazdasági háborús eszközt, igyekeznek megjeleníteni társadalmi hatásait és olyan alternatív ellenállási formákat bemutatni a rendszerrel szemben, mint a csempészet és a feketekereskedelem.

Gégény Levente